

KUREYŞAN OCAĞI'NIN ERZİNCAN UZANTISI OLAN KUREYŞLİ SARIKAYA KÖYÜNDEKİ BEZEMELİ MEZAR TAŞLARI

DECORATED GRAVESTONES IN THE VILLAGE OF KUREYŞLİ
SARIKAYA THE ERZİNCAN EXTENSION OF THE KUREYŞAN FAMILY

FUNDA NALDAN*

Sorumlu Yazar

Öz

Erzincan'ın Üzümlü ilçesine bağlı Kureyşli Sarıkaya köyüne yerleşen Kureyşan Ocağı'na bağlı kişilerin mezarları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Köyün ismi arşiv belgelerinde en erken 1845/46 tarihinde geçmekte olup, köyde yerleşimin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir.

Kureyşli Sarıkaya Mezarlığı'nda bulunan tarihi mezar taşları bu araştırma ile kayıt altına alınmış ve bilimsel olarak ilk kez tanıtılmıştır. Mezar taşlarında çok fazla tahribat görülmeyip günümüzde yeni definler de bu mezarlık içerisinde yer almaktadır. Mezarlar, kitabeleri, malzeme, bezeme özellikleri ile sanat tarihi metodolojisi içerisinde ele alınmıştır. Mezar taşlarında fes ve sarık gibi başlıklı taşların yanı sıra insan başı formulu, yuvarlak ve dilimli kemerli, üçgen biçimli başlıksız mezar taşları görülmektedir. Mezarlıkta bezemenin zenginliği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda mezarlıkta sadece tarihi olan 8 adet mezar incelenmiş, diğer örnekler günümüz mezar yapılarındandır. Mezarlıkta bezemesiz mezar yapısı bulunmamaktadır. Ele alınan mezarların hepsi de bezemeli örneklerdir. Figürlü ve nesneli bezemelerin ağırlıkta olduğu mezarlarda at, kuş, mimari tasvir, ay-yıldız motifleri, ateşli ve kesici silahlar, kahve takımları, ibrik, tepsi, leğen, kepçe, kadeh motifleri vardır. Bitkisel süsleme türünde servi ve hayat ağacı tasvirleri, altı yapraklı çiçekler olup bunun yanı sıra rozet, mührü Süleyman, çarkıfelek gibi geometrik türde kompozisyonlar da bulunmaktadır. Bezemelerde Orta Asya Türk geleneğini devam ettiren tasvirler görülmektedir. Türklerin Orta Asya'daki inanç ve geleneklerinin, Anadolu'da mezar taşları üzerinde nasıl devam ettiği ile ilgili örnekler üzerinden bu bezemelerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Her bir mezar yapısı katalog olarak hazırlanmıştır. Mezarlıkta 1845'den başlayarak 1951'e kadar süren yaklaşık 100 yıllık dönem aralığındaki mezarlar bir geleneği sürdürmesi bakımından önemlidir. Kitabelerde yer alan bilgiler sadece isim ve tarih içerdiğinden kişi hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Anadolu'da aynı bezemelerin farklı bölgelerde kullanılmış olması ile bölge kültürü içerisindeki yeri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kureyşli Sarıkaya, Kureyşan ocağı, mezar, gelenek, bezeme.

Araştırma Makalesi / Künye: NALDAN, Funda. "Kureyşan Ocağı'nın Erzincan Uzantısı Olan Kureyşli Sarıkaya Köyündeki Bezemeli Mezar Taşları". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 110 (Haziran 2024), s.109-141. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1401107>.

* Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, E-mail: fnaldan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2722-4269.

Abstract

The graves of people belonging to the Quraysh family who settled in the village of Kureyşli Sarıkaya in Üzümlü district of Erzincan constitute the subject of this study. The name of the village is mentioned in the archive documents at the earliest in 1845/46, but it is not known exactly when the settlement in the village started.

The historical gravestones in Kureyşli Sarıkaya cemetery were recorded with this research and were scientifically examined and introduced for the first time. There is not much damage to the gravestones and new burials are also located in this cemetery today. The tombs, inscriptions, material and ornamental features of the tombs were analysed in the context of art history methodology. In addition to headstones such as fez and turban, headstones with human head shapes, round and segmented arches, and triangular shaped gravestones without headgear can be seen on the tombstones. The richness of the decoration in the cemetery attracts attention. In this context, only 8 historical graves in the cemetery were examined, the other examples are from today's grave structures. There are no undecorated grave structures in the cemetery. All of the graves discussed are decorated examples. In the graves where decorations with figures and objects predominate, there are horse, bird, architectural depictions, crescent and star motifs, firearms and cutting weapons, coffee sets, pitchers, trays, basins, ladles and goblet motifs. In the type of botanical decoration, there are depictions of cypresses and the tree of life, flowers with six petals, as well as geometric compositions such as rosettes, the seal of Solomon and the passion flower. In the decorations, depictions that continue the Central Asian Turkish tradition can be seen. These decorations will be evaluated by presenting examples of how the Turks continued their beliefs and traditions in Central Asia on tombstones in Anatolia. Each tomb structure has been prepared as a catalogue. The graves in the cemetery, which span a period of approximately 100 years, starting from 1845 and lasting until 1951, are also important in that they continue a tradition. The information in the inscriptions doesn't provide sufficient information about the person as they only contain names and dates. Since the same decorations were used in different regions in Anatolia, an attempt was made to determine their place in the regional culture.

Key Words: Kureyşli Sarıkaya, Qurayshin family, grave, tradition, decoration.

Giriş

Ülkemizde mezar ve mezar taşları ile ilgili çalışmaların hızla arttığını görmekteyiz. Ancak halen pek çoğu yayınlara geçmeyi beklemektedir. Mezar taşları, milli kültürümüzün önemli belgeleri arasındadır. Toplumun sanat, örf ve geleneklerinin taşa yansımış birer örnekleridir. Anadolu'da mezar yapma geleneği Orta Asya'ya dayanmaktadır. Orta Asya'daki Türk toplumları, bezemeli mezar taşı geleneğini gittikleri yere beraberinde götürmüşlerdir. Mezar taşlarının bezenmesi, Anadolu'nun neredeyse geneline yayılmış durumdadır. Bezemeli mezar taşlarında görülen bezemeler, yerleşim yerlerinde aynı olmakla birlikte farklılık da gösterebilmektedir. Bu bezemelerle, ölümsüzlük işlenen motifler üzerinden anlatılmıştır.

Figürlü, tasvirli bezemeli mezar taşları başta Doğu Anadolu Bölgesi mezarlarında estetik bakımdan dikkat çekmekle birlikte burada yatan kişinin kimlik bilgisi, cinsiyeti, mesleği, sanat anlayışı ve hatta toplumdaki yerine kadar pek çok bilgiyi yansıtmaktadır (Sili, 1996: 220). Koç, koyun ve at biçimli mezar taşları Doğu Anadolu bölgesinde Erzincan, Erzurum, Kars, Tunceli'de sıkça karşımıza çıkmaktadır (Danık, 1990, Kulaz, İgit, 2018).

Erzincan'ın Üzümlü ilçesine bağlı Kureyşli Sarıkaya köyüne yerleşen Kureyşan Ocağı'na bağlı kişilerin mezarları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İncelenen mezarlar, 19.yüzyıl ortalarından 20.yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Üzümlü ilçesine yaklaşık 20 km. uzaklıkta yer alan köye toprak ve engebeli yoldan gidilmektedir. Köy, Esence dağları Çardaklı deresi vadisinin yukarı kısmında kalır. Esasen burası eski bir

mezra yerleşimidir.

Bu konuyu seçmemizin nedenlerinden biri, bu köyde yer alan mezar taşları daha önce kayıtlara geçmemiştir. Ulaşımın bu köye zor olması, buradaki mezarlara gereken önemin verilmemiş olmasından mezarlar bakımsız bir haldedir. Taşlar ve üzerindeki bezemeler kaybolup gitmeden belgelenmek istenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada, Kureyşan aşireti hakkında genel bir bilgi verilerek bu aşirete tabii kişilerin mezar taşlarındaki bezemelerin Alevi geleneği ve Anadolu Türk sanatındaki yeri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmayla birlikte incelenen eserler ilk kez sunulacak ve katalog halinde tanıtılacaktır. Bu şekilde diğer benzer mezar yapılarıyla karşılaştırılması yapılabilecek ve bu eserlerin sanat tarihi bakımından önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Alevi ve Bektaşî geleneğinin sembolik ifadelerle mezar taşlarına yansıtılması bakımından önemli örneklerdir.

1. Kureyşan Aşireti ve Yerleşim Yerleri

Kureyşan Aşireti/Ocağı ile ilgili rivayet ve tartışmaların olduğu görülmüş, bu konuyu daha şeffaf bir şekilde ele alan bir doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir. Aşiret/ocak ile ilgili bilgiler için söz konusu bu tezden faydalanılmıştır (Taş, 2017).

Bugünkü Kureyşan Ocağı mensupları, 1220'lerde Kirmanşah'tan Dersim'e gelen Kureyş isimli aşiretin bir mensubu olan Seyyid Mahmud-ı Kebir'in soyundandır (Taş, 2017,129). Bu seyyid, Peygamber'in aşiretinin isminin unutulmaması için *Kureyş* mahlasını kullanmış ve bundan ötürü günümüzde Kureyşanlılar olarak anılmaktadır (Taş, 2018, 244).

Kureyşan Ocağı'na tabii olanlar kendilerinin peygamber soyundan geldiklerine inanmaktadır. Bu inanışta etkili olan şey, ataları Seyyid Mahmud-ı Kebir'in, 7. İmam Musa-i Kazım aracılığı ile Ehl-i Beyt soyuna dayanmasıdır. Alaeddin Keykubad'ın, Kureyş'i yanan fırında ateşle imtihan etmesi ve sonrasında elinde bulunan ve peygamber döneminde yazılan şecereye mühür basarak, Kureyş'in seyyidliğini kabul etmiş olması bu durumun bir kanıtı olarak görülmektedir. Ayrıca her yazılı belgede Kureyşanlıların *seyyid* olduklarının belirtildiği ifade edilmiştir (Taş,2018, 231).

Kureyşan Aşireti 13.yüzyıl başlarında Kirmanşah'ta yaşarken buradaki baskılardan dolayı Dersim'e göç eder. Çeşitli meslek gruplarından oluşan aşiret, o dönem Aksakal tabir edilen dervişler tarafından yönetiliyordu. Bu dervişler (7 Aksakal) içinde daha sözü geçen derviş ise Kureyş'in babası Seyyid Mahmud'du. Farklı mesleklere sahip olan bu insanlar, yerleştikleri yörenin küçük ve dağlık olması, aşiretin kalabalık olması gibi nedenlerle aşiret yöneticisi Seyyid Mahmud tarafından Anadolu'ya gönderilmişlerdir (Taş,2018, 230). Aşiret mensuplarından bazıları Anadolu'ya içlerine yayılırken, bazıları da Tunceli Mazgirt'te kalmıştır. Anadolu'ya içlerine gidenlerin çoğu o dönemki Anadolu Selçuklularının merkezi olan Konya'ya doğru gidip Karaman'a yerleşmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde bu yörelerde *Kureyş* isminin cemaat ve yer ismi olarak karşımıza çıktığı belirtilmiştir (Taş, 2018, 231).

Günümüzde Tunceli/Nazımiye ilçesi ve Gaziantep/Yukarı Kayabaşı köyündeki insanlar, Kureyşan ismini, 13. yüzyılın başında Kureyş aşiretiyle birlikte genç yaşta Anadolu'ya gelen ve bu aşiretin bir üyesi olan ataları Kureyş'in isminden dolayı almışlardır. Tunceli'deki ocakların çoğu, 13. yüzyılın başında buraya göçüp gelen Kureyş aşiretine dayandırılmaktadır. Ocaklar atalarının isimlerini kullanıp Kureyş ismini kullanmamışlardır.

Kureyş aşiret mensupları, Seyyid Mahmud Kureyş ile birlikte başlangıçta Mazgirt/Çelekas'ta yaşamış, Alaaddin Keykubad ile yaşanan fırın olayından sonra da bir kısmı Kureyş ile Tunceli Nazimiye ilçesine bağlı Zeve köyüne yerleşmişlerdir. Geçen yüzyıllar içinde hem taliplerin soyu hem de Kureyş'in soyundan gelenler bu köye sığamadıklarından Anadolu'nun farklı yerlerine ve yurtdışına doğru göç etmişlerdir. Tunceli'den sonra başlangıçta Erzincan, Muş/Varto, Bingöl illerine yerleşmişlerdir. Elazığ, Maraş, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Aydın, Mersin gibi illere de Kureyşanlı ailelerin yerleştiği ifade edilmiştir (Taş, 2017, 146).

Osmanlı Dönemi arşiv belgelerinde de Erzincan ve Tercan ilçesi yakınlarında yer alan bazı yerleşim isimlerinin ve bugünkü Üzümlü ilçesine bağlı Kureyşli Sarıkaya köyünün Kureyş aşiretine bağlı olduğu görülmektedir. Bu arada Osmanlı belgelerinde *ocak* yerine daha çok *aşiret* terimi kullanılmıştır. Kureyşan ocağı ile ilgili belgelerden biri de H.1262/M.1845/46 tarihlidir ve bu belgede, Erzincan, Tercan ve çevresinde yaşayan Kureyşanlı Aşireti'nden bahsedilmektedir (Taş, 2017, 149).

Aşiretler hakkında tutulan raporlarda da Erzincan'a yerleşen Kureyşli Aşireti'nden bahsedilmektedir. 7.260 kişilik bir nüfusu olan bu aşiretin Kürtçe ve Dersim Zazacası konuştuğu, Alevi-Kızılbaş olduğu ayrıca, Çayırılı ilçesine bağlı Yukarı Çamurdere, Ozanlı, Hastarla, Paşayurdu, Doğanyuva, Yaylalar, Yayalakent, Başköy, Sarıgüney, Turnaçayırı, Çilhoroz, Boybeyi ve Eşmepınar köylerinde yaşadıkları ve daha önceki isyanlara katılmadıkları belirtilmiştir (Taş, 2017, 155).

Kureyşanlılar ile diğer Alevi aşiretleri arasında ise kültür ve inanç bakımından pek bir fark olmadığı, *Kureyş*'i *pir* kabul eden aşiretlerin onun yolunu sürdürdükleri, gelenek ve göreneklerin de bazı yerel farklılıklar dışında aynı olduğu ifade edilmiştir (Taş, 2017, 157).

Kureyşanlılar'ın Anadolu'ya Aleviliği yaymak için geldiği anlaşılmaktadır. Kureyş adının verildiği yerleşimlerden birinin de Erzincan'daki Kureyşli Sarıkaya olduğu, çalışma konumuz olan köyün isminin buradan geldiği görülmektedir.

Bu çalışmada, aşiretin inanç ve değerler birliğini oluşturan Alevilik ve aşirete tabii kişilerin mezar ve mezar taşlarındaki bezemelerin Alevi geleneği ve Anadolu Türk sanatındaki yeri değerlendirilecektir.

Şekil 1: Kureyşli Sarıkaya Köyü uydu görüntüsü (<https://www.ilcelerikoyleri.com/koy/erzincan-uzumlu-kureyslisarikaya-koyu-17159>)

2. Figürlü Mezar Taşı Geleneği

Mezar taşları, milli kültürümüzün en önemli arşiv vesikalarından biridir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde görülen figürlü mezar taşları, Orta Asya üzerinden Anadolu'ya bir köprü kurarak geleneksel mezar taşı yapımı geleneği ve kültürünün sürdürüldüğünü göstermektedir. Mezar taşı bezemesinde ölen kişiye duyulan sevgi, saygı, özlem bir takım simge ve motiflerle ifade edilmiştir. Mezar ve mezar taşındaki figürlü ve tasvirli bezeme, Anadolu'nun farklı bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bezemeler bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ağırlıklı olarak görülen bezemeli mezar ve mezar taşlarında kullanılan motifler, defnedilen kişinin yaşam tarzı, cinsiyeti, inancı, mezhebi gibi pek çok bilgiyi bizlere aktarmaktadır.

Figürlü mezar taşı taşlarının özellikle yaygın olarak görüldüğü yerler arasında Erzincan, Sivas, Tunceli, Ardahan, Adıyaman, Kayseri, Bitlis, Nevşehir, Kars gibi şehirler gelmektedir.

Erzincan'da yer alan bezemeli mezar taşları yerele ait geleneksel sanatı yansıtmaktadır. Özellikle Tercan ve Çayırılı ilçelerinde bezemeli mezar taşı yapımı geleneğini sürdüren köyler bulunmaktadır. Çayırılı'ya bağlı Başköy, Çamurludere, Eşmepınar, Sarıgüney, Yaylakent, Ozanlı, Verimli bu köylerden bazılarıdır¹. Erzincan merkez, köyler, ilçe ve ilçelere bağlı köylerde tarafımdan çeşitli çalışmalar yapılmış olup çalışmalar halen daha devam etmektedir. Çalışmaya konu olan mezarlarda kullanılan tasvirlerin Çayırılı ilçesi mezarlarındaki bezemeler ile paralellik gösterdiği yapılan saha çalışmalarından bilinmektedir. Köylerde halkın sanat ve estetik açıdan bu bezemeleri halen devam ettirdiği görülmektedir. Bu mezarların yapıldığı mezarlık alanlar günümüzde halen defin için kullanılmaktadır. Bazı köylerde ise kullanılmayan mezarlıklar da vardır.

3. Kureysli Sarıkaya Köyü Mezarlığı

Erzincan Üzümlü ilçesine bağlı, ilçeye yaklaşık 20 km. uzaklıkta bulunan Kureysli Sarıkaya köyü, diğer yandan Çayırılı ilçesine sınırdadır. Mezarlık, UTM 43 96 241 koordinatında bulunmaktadır². Mezarlık, köy sınırları içerisinde yer almaktadır. Yüksek bir tepe üzerinde yer alan mezarlık etrafı tel örgü ile çevrilmiştir (Foto.1,2). Mezarlıkta toplam 8 tarihi mezar yapısı yer almaktadır. Mezar tipi olarak sanduka formunda mezarlar yapılmıştır. Yüksek bir kaide üzerinde dikdörtgen formlu iki ucuna baş ve ayak taşı yerleştirilmiştir. İçleri boşatılmamıştır. Sanduka üzerinde kapak taşları mevcuttur. Mezar yapıları yekpare blok taş veya dikdörtgen blok parça taşlardan yapılmıştır. Sandukaların yan taşlarında çeşitli bezemeler yer almaktadır. Mezarlar, bölgeden çıkarılan sarı kesme taş malzemeden yapılmıştır. Mezar taşlarının hepsinde kitabe bulunmaktadır. Kitabe bulunan taşların ise bir kısmı okunamayacak durumdadır.

Mezar ve mezar taşlarında görülen bezemeler figürlü ve nesneli, geometrik ve bitkisel bezeme türündedir.

1 Çayırılı mezar ve mezar taşları, 2018-19 yılında "Çayırılı İlçesi Mezar Taşlarındaki Nesne, İnsan Sembolizmi ve Sanatsal Yorumla Yeniden Üretime Dönüştürülme Olanaklarının Araştırılması" başlıklı BAP projesi şahsımın yürüttüğü olduğu bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Yakın bir tarihte kitap çalışması olarak yayımlanacaktır.

2 Bu mezarlık, 2021 yılında yürütücüsü olduğum "Erzincan İli ve İlçelerinde Türk-İslam Dönemi Yüzye Araştırması" projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı yüzey araştırmasında incelenmiştir.

Foto. 1: Kureyşli Sarıkaya köyü mezarlığı genel görünüş

Foto. 2: Kureyşli Sarıkaya köyü mezarlığı genel görünüş

4. Katalog

Katalog 1

Kitabe/Tarih: H.1261/M.1845

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 1.26 cm, genişlik: 72 cm., uzunluk: 1.50 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 73.5 cm., alt genişlik: 23cm, üst genişlik: 27 cm., kalınlık: 7.5 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 64.5 cm., alt genişlik: 23 cm., üst genişlik: 30 cm., kalınlık: 8 cm.

Tanımı: Baş taşı, sarık tiplidir. Ayak şahide, dilimli kemer formundadır. Baş taşı üzerinde yalnızca “H.1261/M.1845” tarihi yazılıdır (Foto.4). Sanduka üzerinde bir

kapak taşı bulunmaktadır. Baş ve ayak taşı bu taş üzerinde yükselmektedir (Foto.3).

Baş taşının bulunduğu sandukanın kısa yan taşında, altı yapraklı çiçek ve rozet motifleri vardır. Güney sanduka yan taşında sırası ile iki tüfek, mermi, fişeklik, iki kılıç, leğen, ibrik ve at (Foto.5), kuzey yönde kılıç, barutluk ve tepsi motifleri yer almaktadır (Foto.6). Her bir motif, blok kare veya dikdörtgen şeklindeki taşların üzerine işlendiğinden mezar yüzeyinde çerçeve oluşturmuştur.

Foto. 3: Mezar, kuzeybatı görünüşü

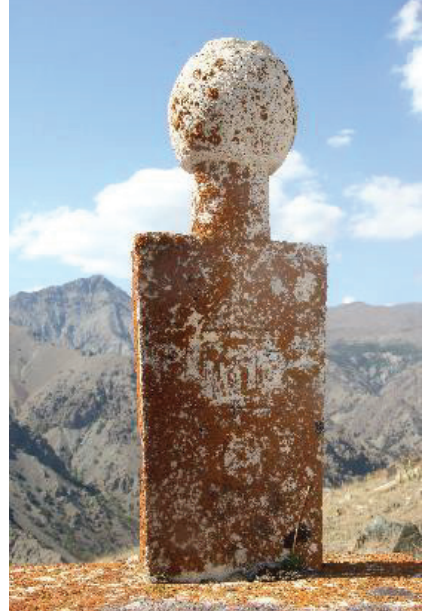

Foto. 4: Baş taşı, doğu yön

Foto. 5: Sanduka güney yan taşı

Foto. 6: Sanduka kuzey yan taşı

Katalog 2

Kitabe/Tarih: H.1329/M.1911

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 1.25 cm., genişlik: 73.5 cm., uzunluk: 1.50 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 70 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 28.5 cm., kalınlık: 8.5 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 67 cm., alt genişlik: 24.5 cm., üst genişlik: 33.5 cm., kalınlık: 8 cm.

Tanımı: Baş taşı, sarık tiplidir. Ayak şahide, dilimli kemer formundadır. Baş taşı üzerinde yalnızca “1329” tarihi yazılıdır (Foto.8). Sanduka üzerinde bir kapak taşı bulunmaktadır. Baş ve ayak taşı bu taş üzerinde yükselmektedir. Mezar yapısı, dikdörtgen ve kare biçimli blok taşlarla örülmüştür.

Baş taşının bulunduğu sandukanın kısa kenar yan taşında leğen ve ibrik tasvirleri vardır (Foto.9). Güney sanduka yan taşında sırası iki kılıç, tüfek ve fişeklik, iki kılıç, barutluk ve mührü Süleyman bezemesi vardır (Foto.7). Kuzey yöndeki sanduka yüzeyinde ise, fişeklik, barutluk, tepsi ve at tasviri yer almaktadır (Foto.10).

Foto. 7: Sanduka güneybatıdan görünüş

Foto. 8: Baş taşı, doğu yön

Foto. 9: Baş taşının olduğu sanduka kısa kenar

Foto. 10: Sanduka kuzey yan taşından görünüş

Katalog 3

Kitabe/Tarih: H.1311/M.1893-94

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 106 cm., genişlik: 55 cm., uzunluk: 53 cm.

Baş şahide: yükseklik: 75 cm., genişlik: 26 cm, kalınlık: 11 cm.

Ayak şahide: yükseklik: 72 cm., genişlik: 25.5 cm., kalınlık: 11 cm.

Tanımı: Sanduka diğer mezarlara göre tahrip olmuştur. Taşlarda oynamalar vardır. Birkaçı yerinden çıkmıştır. Baş şahide, fes tiplidir. Ayak şahide yuvarlak kemerli formdadır.

Baş şahide, fes tiplidir. Ayak şahide yuvarlak kemerli formdadır. Baş taşı üzerinde yalnızca “1311” tarihi yazılıdır (Foto.12). Sanduka üzerinde bir kapak taşı bulunmaktadır. Baş ve ayak taşı bu taş üzerinde yükselmektedir.

Baş taşının bulunduğu sandukanın kısa kenarında iki kare biçimli blok taşın köşelerinde yelpazeye benzer süslemeler, ortada iki adet mührü Süleyman motifi vardır (Foto.14).

Ayak taşının alınlık kısmına çarkifelek motifi işlenmiş olup hemen altında da servi ağacı yer almaktadır (Foto.15). Ayak taşının bulunduğu sanduka doğu yöndeki yan taşında ayak taşında görülen servi ağacının aynısı işlenmiştir.

Güney yönde sanduka yan taşı yüzeyinde kenar çerçevesi oluşturulmuştur. Dikdörtgen biçimli blok taşların yan taşlara bakan yüzlerine çarkifelekler, daire içine alınmış altı yapraklı çiçekler işlenmiştir. Sandukanın güney yan taşının üstündeki blok taş yerinden çıkmıştır. Bu yüzeyde fişeklik, barutluk ve tabanca, üç tüfek, iki kılıç ve at tasviri yer almaktadır (Foto.11). Kuzey sanduka yan taşında ise yine kenarlarda çarkifelekler, daire içine alınmış altı yapraklı çiçekler vardır. Orta kısımda sırası ile kandil, üç kadeh, tepsi, leğen ve ibrik, kepçe, kaşık ve iki cezve, kahve değirmeni bulunmaktadır (Foto.13).

Foto. 11: Sanduka güney yan taşından görünüş

Foto.12: Baş taşı, batı yön

Foto. 13: Sanduka kuzey yan taşından görünüş

Foto.14: Sanduka doğu yön kısa kenar

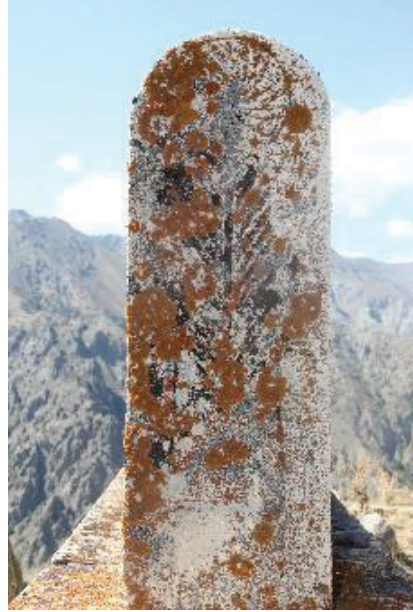

Foto.15: Ayak taşı doğu yön

Katalog 4

Kitabe/Tarih: H.1321-1322/ M.1903-1905

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 93 cm., genişlik: 47 cm., uzunluk: 1.48 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 74 cm., genişlik: 25 cm., kalınlık: 11 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 65 cm., genişlik: 26 cm., kalınlık: 11,5 cm.

Tanımı: Baş şahide, fes tiplidir. Ayak şahide yuvarlak kemerli formdadır. Baş taşı üzerinde H. "1321-1322" tarihi yazılıdır (Foto.16). Sanduka üzerinde bir kapak taşı bulunmaktadır. Baş ve ayak taşı bu taş üzerinde yükselmektedir. Mezarın yapımında dikdörtgen biçimli blok taşlar kullanılmıştır.

Baş taşı yüzeyinde servi ağacı üzerinde kuş tasviri (Foto.17), baş taşının bulunduğu sandukanın kısa kenarında altlı üstlü daire içine alınmış rozet ve mührü Süleyman uygulaması mevcuttur. Ayak taşında ise batıya bakan yüzünde mührü Süleyman, doğu yüzünde hayat ağacı üzerinde kuş figürü bezemesi (Foto.18), buranın alta gelen sanduka yan taşında servi ağacı tasviri vardır (Foto.19).

Güney yönde sanduka yan taşı yüzeyinde daire içine alınmış altı yapraklı çiçek, çarkıfelek, kemeççe, saz, tepsi, kadeh, ibrik, leğen, kepçe, kaşık, iki cezve, kahve değirmeni ve kutusu bulunmaktadır (Foto.21). Kuzey sanduka yan taşı ise iki adet mührü Süleyman, bir kılıç, iki tabanca, bir tüfek, barutluk ve fişeklik, sandukanın alt sırasında tüfek, fişeklik, mermi, at, kandil ve dört kadeh tasviri işlenmiştir (Foto.20).

Foto.16: Baş taşı doğu yn

Foto.17: Baş taşı batı yn

Foto.18: Ayak taşı doğu yn

Foto.19: Doğu yn sanduka kısa kenardan görünüş

Foto. 20: Sanduka kuzey yan taşından görünüş

Foto.21: Sanduka güney yan taşından görünüş

Katalog 5

Kitabe/Tarih: Mezar baş taşı kırık bir şekilde yere düşmüş olup mezar üzerinde değildir. Baş taşında yer alan kitabenin okunuşu şu şekildedir:

“Hüvelbaki

...

Kureyşli Mâhmud Ağazade

Mehmed Efendi ruhu için

Fatiha”

Kitabeden mezarın Mehmed Efendi’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tarih bilgisi verilmediğinden diğer mezarların üslup ve bezemeleri de dikkate alınarak 20. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir.

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 95,5 cm., genişlik: 35 cm., uzunluk: 1.12 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 75,5 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 12 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 66 cm., alt genişlik: 19 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 12 cm.

Tanımı: Baş şahide, fes tiplidir. Ancak baş taşı kırık olup yerinde değildir. Mezarın hemen yanında yerde bulunan baş taşının başlık kısmından ayrıldığı görülmüştür. Ayak şahide, dilimli kemerlidir. Ayak taşı üzerinde “*Ali Ağa oğlu Mehmed Ağa*” ibaresi geçmektedir (Foto.25).

Baş taşının bulunduğu sandukanın kısa yan taşında at tasviri vardır (Foto.24). Güney sanduka yan taşında köşeler yelpazeyi andıran süslemelerle bezenmiştir. Bu yüzeyin etrafı ise yarım daire şeklindeki motiflerle çevrelenmiştir. Mezarda blok taş uygulaması yerine yekpare taş uygulaması görülmektedir. Dört kadeh, ibrik, leğen ve yanında hayat ağacı tasviri bulunmaktadır (Foto.22). Kuzey sanduka yan taşı yüzeyinde üstte iki ay tasviri ortasında yıldız olup bu yüzeyde iki bölümden oluşan kitabe mevcuttur (Foto.23). Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

“*La İlahe illallah*

Muhammeden Resulullah

Ali ve duâ Allah

İnna fetahna leke fethan mübina

La Feta illa Ali

La Seyfe

İlla Zülfikâr

Seyyid Hüseyin”

Kitabenin hemen alt kısmında kılıç tasviri bulunmaktadır.

Foto.22: Sanduka güney yan taşından görünüş

Foto.23: Sanduka kuzey yan taşından görünüş

Foto.24: Sanduka kısa kenar, batı yönden

Foto.25: Ayak taşı, doğu yönden görünüş

Katalog 6

Kitabe/Tarih:

“*Mehmed Efendi*

Zevcesi Halime

Ruhuna Fatih

1371/1951”

Kitabeye göre, Mehmed Efendi'nin hanımı Halime Hatun'un mezarı olduğu, 1951 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 71 cm., genişlik: 37 cm., uzunluk: 80 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 59 cm., genişlik: 20,5 cm., kalınlık: 8 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 59 cm., alt genişlik: 19 cm., üst genişlik: 20 cm., kalınlık: 8 cm.

Tanımı: Mezar, yekpare blok taştan yapılmıştır (Foto.27). Baş taşı, insan başı formundadır. Baş taşında okunamayacak durumda kitabesi vardır. Altta yer alan tarih kısmında “1951” geçmektedir (Foto.28). Ayak şahide, dilimli kemerlidir. Baş ve ayak taşı yüzeyinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Sanduka güney yan taşında yüzeyin etrafı zikzak ve yarım daire şeklindeki bezemelerle kuşatılmıştır (Foto.26). Orta kısımda ise cami, alem motifi bulunmaktadır (Foto.29). Bu mezar yapısı da yekpare blok taştan yapılmıştır. Kuzey sanduka yan taşındaki bezemeler silinmiş haldedir.

Foto.26: Sanduka güney yan taşından görünüş

Foto.27: Mezar genel görünüş

Foto.28: Baş taşı, batı yönden

Foto.29: Sanduka güney yan taşından görünüş

Katalog 7

Kitabe/Tarih: Baş taşında yer alan kitabenin okunuşu şu şekildedir:

“Edib Efendi

Zevcesi Safiye

Ruhuna Fatıha

1365/1950”

Kitabeye göre, mezarın Edib Efendi'nin hanımı Safiye Hatun'a ait olduğu ve onun da 1950 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 79 cm., genişlik: 37 cm., uzunluk: 80 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 56 cm., genişlik: 22 cm., kalınlık: 11 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 59 cm., alt genişlik: 22 cm., üst genişlik: 23 cm., kalınlık: 11 cm.

Tanımı: Mezar, yekpare blok taştan yapılmıştır (Foto.30). Baş şahide, insan başı formundadır (Foto.32). Ayak şahide, dilimli kemerlidir. Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Sanduka güney yan taşı etrafı sarmaşık dallarla bezenmiştir. Orta kısımda kahve değirmeni, kahve kutusu, dört bardak, ibrik ve ay-yıldız tasviri bulunmaktadır (Foto.33). Kuzey sanduka yan taşında ise sanduka çevresi yarım dairelerin yan yana sıralanmasıyla çevrelenmiştir. Orta kısımda hayat ağacı tasviri ve ağacın her iki yanında daire içinde altı yapraklı çiçek vardır (Foto.31).

Foto.30: Mezar genel görünüşü

Foto.31: Sanduka kuzey yan taşından görünüş

Foto.32: Baş taşından görünüş

Foto.33: Sanduka güney yan taşından görünüş

Katalog 8

Kitabe/Tarih: Baş taşında yer alan Türkçe harflerle yazılmış kitabesi şu şekildedir:
Kureyşli Me-met Efendi, Zade-Ölmüş, ...Ru, Huna Fatıha,1305''

Kitabeden mezarın Mehmet Efendi'ye ait olduğu ve 1887-88 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Ölçüler:

Mezar yüksekliği: 118 cm., genişlik: 41 cm., uzunluk: 118 cm.

Baş şahide: Yükseklik: 66,5 cm., alt genişlik: 22,5 cm., üst genişlik: 25 cm., kalınlık: 13 cm.

Ayak şahide: Yükseklik: 53,5 cm., alt genişlik: 23 cm., üst genişlik: 24 cm., kalınlık: 14 cm.

Tanımı: Mezar, yekpare blok taştan yapılmıştır (Foto.34). Baş şahide, fes tiplidir (Foto.36). Baş taşında kitabesi vardır. Ayak taşı üçgen formundadır. Tepelik kısmında rozet bulunmaktadır. Ayak taşının bulunduğu sanduka kısa kenar yüzeyinde servi ağacı üzerinde ay-yıldız vardır (Foto.35).

Güney sanduka yan taşı çevresi yarım dairelerin yan yana sıralanmasıyla çevrelenmiştir. Orta kısımda Türkçe harfle yazılmış bir beyit olmasına karşın günümüzde okunamayacak durumdadır. Kuzey yönde ise yine güney yöndeki gibi yarım dairelerin sanduka çevresini kuşatması uygulaması vardır. Orta kısım ayrı bir şekilde çevrelenerek pano oluşturulmuştur. Köşelerde yelpazeyi andıran süslemeler, ortada iki rozet ve altta ay-yıldız tasvirleri ile bezemeye gidilmiştir.

Foto.34: Sanduka güneyden görünüş

Foto.35: Doğu yönden sanduka kısa kenar

Foto.36: Baş taşından görünüş

5. Değerlendirme

İnceleme kapsamında ele alınan 8 adet mezar yapısı mezar tipi, mezar taşı, kitabesi, malzeme, süsleme tekniği ve süsleme türlerine göre değerlendirilecek ve karşılaştırılacaktır. Özellikle bezemeyi meydana getiren kompozisyonlar ve bu motiflerin ikonografik anlamları üzerinde durulmuştur. Bu mezar taşlarından kitabelerine göre 2'si kadın, 6'sı erkek mezarıdır. Bezemeli mezar taşlarının en erkeni 1845 tarihli olup, diğerleri sırası ile 1887/88-1893/93,1903/04,1911,1950,1951 tarih aralığındadır. Mezarlardan biri üzerinde tarih ibaresi yoktur. Ancak benzer özelliklere sahip olduğundan 20.yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir.

Kureyşli Sarıkaya köyü mezarlığında bulunan mezarların sanduka tipinde yapıldığı görülmektedir. Sandık biçimli gövdeden oluşan mezarlardır. Sembolik lahit (Barışta, 1994, 1073-1077) adı da verilen bu mezarlar, yekpare taş blokların sanduka çevresini kapatarak baş ve ayakucunda bulunan taşlardan oluşan mezar tipidir. İncelenen mezarlıkta yer alan mezarlarda gövdenin üzerinde yatay dikdörtgen bir taş olup baş ve ayak taşları bu taş üzerinde yükselmektedir. Mezarlıkta, sanduka yükseklik ölçüleri 71-1.26 m., genişlik ölçüleri 35-73.5 m., uzunluk ölçüleri ise 80-1.50 m. arasında değişmektedir. 3 numaralı mezarda sanduka, diğer mezarlara göre zarar görmüştür. Güney yöndeki blok taşlar yerinden kaymış, düşmek üzeredir. Taşlardan biri yerinde değildir. 5 numaralı mezarın baş taşı yerinde değildir. Ancak başlık kısmı mezar üzerine eğreti bir şekilde oturtulmuştur. Diğer mezarlar sağlam durumdadır.

Mezarların başucu taşlarının hepsi batı yönünde yer almaktadır. Yekpare ve blok taşlardan oluşan bu taşlarda yükseklik ölçüleri 56-75,5 m arasında, genişlik ise 20,5 ile 28,5 m, kalınlık 7,5 ile 12 cm. arasında değişmektedir. Mezarlıkta yer alan 8 mezardan birinin baş taşı yıkılmış, başlığı mezar üzerinde sabitlenmeden konulmuştur. Bu baş taşından kalan başlığın fes tipli olduğu anlaşılmaktadır. Geriye kalan 7 adet baş taşından 2'si sarık, 3'ü fes, 2'si insan başı biçimindedir. Bu taşların hepsinde kitabe bulunmaktadır. Tarih bilgisi içermeyen 5 numaralı mezar 20.yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir. Diğer örnekler ise 1845-1951 yılları arasına tarihlenmektedir. Baş taşlarında bezemenin genellikle süslemesiz ve sade bırakıldığı görülmektedir. Bazı örneklerde batıya bakan yüzeyde bazılarının da ise doğu yönünde kitabelik vardır. Mezar taşları, başlıklı ve başlıksız olmak üzere iki grup halinde incelenerek değerlendirilecektir.

Dikdörtgen levha üzerine erkek başlıklı mezar taşlarının olduğu grup başlıklı taşlardır. Mezarlıkta 6'sı erkek mezar taşının hepsi (5 numaralı taşın başlığı kırık olmak üzere) bu gruba aittir. Başlıklı taşlardan 2'si sarık, 4'ü fes biçimlidir. Sarık biçimli başlık tipinde başlık bölümü yukarı doğru çok daralmadan yuvarlatılmıştır. Üst kısımda ise içte yer alan başlığın tepesi görünmektedir. Sarıklı 1 ve 2 numaralı örneklerde başlığa herhangi bir şerit çekilmeden sade bir şekilde bırakılmıştır. Fes biçimli başlıklarda, feslerin üst çapı alt çapından küçüktür. Bu fes tipi, Sultan Abdülaziz'in adına bağlanarak Aziziye kalıplı olarak adlandırılan fes tipine benzemektedir. Bu fesi, genellikle memur veya askerlerin giydiği söylenebilir. Bu tipin en yaygın kullanılan başlıklardan olduğu ve 19.yüzyılın ortalarından Cumhuriyet'e kadar kullanıldığı bilinmektedir (Laquer, 2013, 139). İncelenen 3 örnekten 3 numaralı mezar, bunlar içinde en erken tarihli (1893-94) olup diğer örnekler 20.yüzyıl başlarına kadar gitmektedir. Baş taşları üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Yalnızca 4 numaralı mezar baş taşında servi ağacı üzerine tünemiş kuş tasviri bezemesi ile diğer baş taşlarından ayrılmaktadır. Kitabe işlenmiş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mezarlıkta 8 mezar yapısında bulunan mezar taşlarından 6'sı başlıklı, diğer 10 tanesi başlıksızdır. Bu 16 mezar taşından 8 tanesi baş, 8 tanesi ayak taşıdır. Mezar taşlarından 2 tanesi başlıksız kadın baş taşıdır. Diğer 8 ayak taşı başlıksız mezar taşları tipolojisindedir. Tespit edilen başlıksız mezar taşları tepelik formlarına göre incelenmiştir. Bunlardan 6 ve 7 numaralı mezar baş taşları insan başı biçimli taşlardır. Baş taşının insan başı biçiminde yapılmış olması ile bu isimle nitelendirilmiştir. Buradaki baş taşlarında yüz ifadesi bulunmamakla birlikte aynı formda bölgede çok fazla yüz ifadesi de bulunan baş taşı vardır. Genellikle bu bölgede kadın baş taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepelik kısmı dilimli kemerli tepelikli olan 5 ayak taşı³ bu tiptedir. Tepelik kısmı yuvarlak kemerli tepelikle sonlanan 2 ayak taşı bu tiptedir⁴. Tepeliği üçgen şeklinde tamamlanan bu tip, ters "V" gibi iki yana keskin eğimi vardır. Sadece 8 numaralı örnekte bu tip görülmektedir.

Mezarlarda malzeme olarak çevredeki taş ocaklarından çıkarılan sarımtırak renkli kesme taş malzemenin tercih edildiği görülmektedir. Bu taş çok sert olmamakla birlikte kolay işlenebildiğinden dolayı tercih edilmiş olmalıdır.

İncelenen mezarlardan hepsinin kitabesi vardır. Kitabeler baş taşı üzerine yerleştirilmiştir. Çerçevesi kartuş oluşturularak yazıldıkları görülmektedir. Ancak 5 numaralı mezarın kuzey yan taşında çerçeve oluşturularak yazılmış ve ay-yıldız simgesi konularak başlanmış özenli işçiliğe sahip kitabesi vardır. Bu kitabede tarih bilgisi verilmemiştir. Kitabesinde tarih taşıyan 7 örnek 1845-1951 yılları arasına aittir. 8 numaralı mezarda Türkçe harflerle beyit yazılmış, ancak burası okunabilecek durumda değildir. Erken tarihli mezar ile geç tarihli mezar arasında yaklaşık 100 yıl vardır. Bu durum buradaki bezemeli mezar taşlarının uzun zamandır devam ederek geleneğe dönüştüğünü göstermektedir. Kitabelerde yer alan bilgiler sadece isim ve tarih içerdiğinden kişi hakkında yeterli bilgi vermemektedir.

5.1. Süsleme

Mezar taşlarındaki tasvir veya motiflerin her birinin ikonografik anlamı bulunmaktadır. Bu bezemeler, mezarda yatan kişinin bazı özelliklerini göstermekle birlikte cinsiyetlerini ve meslek bilgilerini içerebilir. Motiflerde simgeler net bir şekilde karşımıza çıkmakta ancak arşiv vesikalarının azlığından bunların çözümü yorumlara dayanmaktadır (Akar, 1976, 14). Kadın mezar taşlarına genelde mutfak eşyaları işlenirken, erkek mezar taşlarına kılıç, tüfek, fişeklik gibi silah tasvirleri işlenmiştir.

Kureyşli Sarıkaya köyünde incelenen mezarların süsleme programlarına bakıldığında sanduka yan taş yüzeylerinin tamamının bezeli olduğu görülmektedir. Bu örneklerden 5 numaralı sandukanın kuzey ve güney yan taşları yelpaze formu geometrik süsleme ile çevrelenmiş, 6 ve 8 numaralı sandukada zikzak ve yarım dairelerle çerçeve oluşturulmuş olup 7 numaralı mezarda da bu çerçeve sarmaşık dallar şeklindedir. 1, 2, 3, 4 numaralı örneklerde parça blok taşlarla mezarlar örülmüştür. 5, 6, 7, 8 numaralı mezarlar ise yekpare blok taşlardan yapılmıştır. Mezar taşlarının tamamı kabartma tekniğiyle süslenmiştir.

İncelenen mezar ve mezar taşları bezemeler bakımından zengin olup daha çok 19. yüzyıla ait örneklerdir. Estetik kaygılarla oluşturulan bu motiflerin ikonografik bakımdan anlam ifade ettiği ve aynı zamanda mezarda yatan kişinin genel özellikleri

3 1,2,5,6 7

4 3 ve 4

ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Mezar taşlarında yer alan bu tasvirlerin anlamlarının yanı sıra geçmişten gelen kültürel belleğin, geleneği devam ettirmenin de yansımaları olabileceği düşünülmektedir. Mezar taşlarında cinsiyeti bilinen 8 mezarın bezemesine bakıldığında kadın ve erkek mezarında kullanılan bezemeler hakkında fikir vermektedir. Süsleme kompozisyonunda geometrik ve bitkisel süsleme programı yanında ağırlıklı olarak nesnel ve figürlü bezeme görülmektedir. Çalışmada bezemeli mezar ve mezar taşlarının süsleme türüne alt başlıklar halinde değerlendirilmesi yapılacaktır.

5.1.1. Bitkisel Süsleme

Mezar ve mezar taşları üzerinde görülen bitkisel süslemeler, servi, hayat ağacı, altı yapraklı çiçek, dallardır. Bezemeler çok ayrıntıya girmeden basit bir üslupla yapılmıştır. Mezar süslemelerinde bitkisel türe yer verilmesinin nedeni, insanların mezarlarını cennet bahçelerine benzetmek ve İslam'da ağaç yetiştirmenin öneminden olmalıdır. Türk mitolojisinde orman ve ağaç kültürüne bağlanan ağaç, insan yaratılışı ile ilişkilendirilmiştir (Ersoy, 2001, 91-95, Şeyban, 2007, 146-147).

İncelenen örneklerde servi ve hayat ağacı olmak üzere 2 farklı ağaç tipi görülmektedir. Bunlardan servi ağaçları biçim olarak birbirinin aynısıdır. Çizgisel bir üslupla yapılmışlardır. Bu tasvirde, gövdenin iki tarafından çıkan çizgi şeklindeki dallardan meydana geldiği görülmüştür. 3 numaralı mezarın ayak taşının alınlığında ve sanduka kısa kenarında, 4 numaralı mezarın baş taşında üzerine kuş tünemiş servi ağacı, 4 ve 8 numaralı mezarın ayak taşının bulunduğu sanduka yan taşında olmak üzere incelenen mezarlarda toplam 5 adet servi ağacı vardır. Servi ağacına, Osmanlı Dönemi mezar taşlarında sıkça rastlanmaktadır. Servi ağacı, sürekli yeşil kalabilmesiyle ölümsüzlüğü, güzelliği temsil eden bir ağaçtır (Çulpan, 1961, 14, 16). Mezar taşları üzerinde ölümsüzlüğü simgelemek için kullanılmış olmalıdır. Üzerine kuş tüneyen ağaçlar, “Şaman geleneklerine göre evrenin eksenini, Şaman'ın ruhuna alemler arası yolculukta merdiven görevi görmekte, kuşlar da Şaman'a eşlik eden ruhları temsil etmektedir. İslam inancına göre ise, ağaç cennet simgesi olup buraya cennet kuşları tünemiş” (Arık, 2000, 105,106) şeklinde yorumlanmıştır. Servi ağacı tasavvufta da önemli bir yere sahiptir. Allah yazılışının ilk harfi “Elif”i temsil eder ve Vahdet-i vücudun bir göstergesi olarak görülmektedir (Pala, 1999, 350).

Benzer servi örneklerine Tunceli (Kulaz-İğit, 2018,17), Sivas/İmranlı'da (Taşkın, 2022, 2142-2144), Kayseri (Arslan, 2018, 423,424) ve Nevşehir (Kavalçalan, 2023, 243) mezar taşlarında da rastlanmaktadır. Erzincan Çayırılı'da yine aynı özellikte yapılmış örnekleri vardır.

Hayat ağacı tasviri mezar taşlarında sık rastlanılan bezemelerden biridir. Bunlardan 4 numaralı mezarın ayak taşının doğuya bakan yüzünde kuş tünemiş hayat ağacı, 5 numaralı mezarın güney yan taşında ve 7 numaralı mezarın kuzey yan taşında bulunan hayat ağacı tasvirleri vardır. 5 ve 7 numaralı örneklerdeki tasvirler, natüralist üslupta yapılırken 4 numaralı ağaç tasviri şematik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman inancında hayat ağacı dünyanın eksenini olup Şaman'ın gökyüzü ve yer altı yolculuğunda bu ağaç, bir merdiven veya yol işlevini sağlar. Hayat ağacı, ölümlerin ruhlarının öteki dünyaya yükselmesinde de ayrıca önemli rol oynar (Öney, 1968, 27-30). Benzer formda düzenlenen hayat ağacı tasvirli örnekler, Çayırılı köylerindeki mezar taşlarında da vardır.

Bitkisel bezeme türünde yer alan bir diğer motif daire içine alınmış altı yapraklı çiçektir. Altı yapraklı çiçek motifi bir daire içerisindedir. İncelenen örneklerde 1

numaralı mezarın baş taşının bulunduğu sanduka kısa kenarında, 3, 4 numaralı mezarın güney yan taşında, 3 ve 7 numaralı mezarın kuzey yan taşında olup taşlarda 5 adet bu motife rastlanır. Erzincan mezar taşlarında da (Naldan, 2019) sıkça görülen motifin Kayseri, Tunceli ve daha birçok merkezde benzer örneklerinin olduğu bilinmektedir. Mezar taşlarında sevilerek kullanıldığı anlaşılan motifin benzer örnekleri Tunceli (Kulaz-İgit,2018), Sivas-Divriği ve Kayseri (Arslan, 2018,425-426), Nevşehir (Kavalçalan, 2023, 244) görülebilmektedir.

Sarmaşık dalların bulunduğu tek mezar yapısı 7 numaralı mezardır. Burada sanduka güney yan taşında çerçeveyi oluşturacak şekilde düzenlenen sarmaşık dallar, natüralist üslupta yapılmıştır.

5.1.2. Geometrik Süsleme

İncelenen mezarların üzerindeki geometrik bezemeler, çarkıfelek, rozet, mührü Süleyman, üçgen ve yarım dairelerden oluşmaktadır.

Mezar taşlarında sık rastlanan çarkıfelek motifi, incelenen örnekler arasında 3 ve 4 numaralı mezarlarda vardır. 3 numaralı mezarın ayak taşı kemer alınlığında, güney ve kuzey sanduka yan taşında, 4 numaralı mezarın güney yan taşında bulunmaktadır. Çark simgesi, orta noktadaki merkezden dışa doğru açılan kollar ve bu kolları çevreleyen daireden oluşmaktadır. Bu kollarda herhangi bir sabit sayı yoktur, işlenen yüzeye göre kolların sayıları değişebilmektedir. Türk sanatında sıkça rastlanabilen çarkıfelek motifi, sürekliliği, devamlılığı ifade etmektedir (Çaycı, 2017,235). Çarkıfelek ifadesi, daire etrafında dönülerek oluşturulan hareketler sırasında ortada oluşan merkezi kısım dünyayı ve inancı, merkezin etrafında dönenler ise kulları temsil etmektedir. Bu motifin yalnızca bezeme ögesi olarak kullanılmadığı, ölüm ve doğum gibi iki zıt döngüyü ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alevi semahında ibadet olarak karşımıza çıkmaktadır (Kulaz, İgit 2018: 43). Bölgede yine sıkça karşımıza çıkan motifin Tunceli (Kulaz, İgit 2018, 325), Nevşehir (Kavalçalan,2023,245), Kahramanmaraş (Polat, 2017,528-532) gibi merkezlerde benzer örneklerinin olduğu bilinmektedir.

Rozet bezemesi, dairenin ortada yer alan merkezinden kenarlara doğru uzanan kollardan oluşmaktadır. Bu kollar genellikle 10 tanedir. 1 numaralı mezarın baş taşının bulunduğu sanduka kısa kenar üzerinde ve 8 numaralı mezarın ayak taşı tepeliğinde rozet tasvirleri bulunmaktadır. Rozetlerin, erken tarihlerden itibaren mezar taşlarında ve şaman asaları üzerindeki bayraklarda (Çoruhlu, 2011, 225) kullanıldığı bilinmektedir. Güneş veya ayı temsil eden dairede yer alan kollar, güneşin göstergesi olarak da yorumlanmıştır (Esin, 2004,60). Rozetlerin, Alevi inancında kutsal sayılan şahısları ifade ettiği söylenmiştir. 3 sayısını Allah, Muhammed, Ali'yi, 5 sayısının Muhammed Ali Hasan Hüseyin ve Fatma'yı, 12 sayısının 12 imamı temsil ettiği belirtilir (Kulaz-İgit, 2018, 308). Ancak burada kullanılan rozetlerde 10 çizgi kullanılarak oluşturulan bezeme ya herhangi bir anlam içermeyen süsleme unsuru olarak kullanılmış ya da motifin eksik bir şekilde kalmış olabileceği düşünülmektedir. Çayırılı'da 12, 14 ışınsal hatlardan oluşan rozetlerin de olduğu bilinmektedir. 5 ve 6 numaralı mezarlarda görülen yelpaze biçimli çeyrek daire motifi, Giresun Alucra İlçesi merkez mezarlığındaki (Çal- İltar, 2011, 110) mezar süslemesinde görülmesi bakımından benzer örnek olarak verilebilir.

Kureyşli Sarıkaya köyünde dikkat çeken bezemelerden biri de mührü Süleyman'lardır. Altı kollu yıldız biçiminde, genel anlamda biri taban diğeri de üst kısımda yer almak maksadıyla ters açılarla meydana getirilen ve iki eşkenar üçgenin

birleşimden oluşan sembol olarak tanımlanmaktadır (Çam, 1993, 207). Türk-İslam sanatında sıkça görülen altı kollu yıldız motifi için Hz. Süleyman'ın mührü yani mührü Süleyman tabirinin yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Türk Sanatının erken devirlerinden itibaren altı kollu yıldız motifinin bilinmesi İslamiyet'in kabulüyle birlikte İslam Sanatının da ayrılmaz bir bezeme ögesi haline gelmiştir. Türk-İslam Sanatlarında karşımıza çıkan altı kollu yıldız motifi, Yahudilikteki kullanımının aksine ilahi bir bağlılığın sembolü haline gelmeyen, bir toplumu nitelendirmeyen ya da dini bir çağrışım yapmayan bir anlam dünyasına sahiptir (Tercanlı, 2023, 200). Hz. Süleyman'ın mührü eski çağlarda her türlü tehlikeye, talihsizliğe, kötülüğe karşı korunmak için takılmıştır. Anadolu'da kötülüklerden korunma sembolü olarak da kullanılmıştır. Türk kültüründe ve sanatında çeşitli eşya ve mezar taşları üzerinde hem bezeme hem de güç ve hikmet sembolü olarak kullanılmıştır (Bayram, 1993, 63). İncelenen 8 adet mezardan 3 mezar üzerine mührü Süleyman bezemesi islenmiştir. Bu bezemeden, 2 numaralı mezarın sanduka güney yüzünde ve 3 numaralı mezarın doğu yüzünde 2 çarkifelek, 4 numaralı mezarın doğu yüzünde, ayak taşının batıya bakan yüzünde ve kuzey sanduka yan taşında iki olmak üzere toplam 6 adet çarkifelek motifi uygulanmıştır.

Ay ile yıldız bezemesine süsleme sanatında sıkça rastlanmaktadır. 5, 7 ve 8 numaralı mezarlarda mezarın kuzey ve güney sanduka yan taşına ay-yıldız motifi işlenmiştir. Ay yıldız bezemesi olan mezarlardaki kişiler, şehit veya asker olabilir. Bu mezar üzerindeki süslemeler 19.yüzyıl ortalarından 20.yüzyıl başlarına tarihlendiğinden mezarın üzerine kabartılarak yapılan ay ve yıldız motifi Türklük göstergesi olarak da düşünülebilir. Özellikle Çayırılı ilçesi mezarlıklarında benzer motife sıkça rastlanmaktadır.

5.1.3. Figürlü ve Nesnel Süslemeler

Figürlü süslemeler içerisinde yer alan kuş tasviri, 8 mezar yapısından sadece birinde kullanılmıştır. 4 numaralı mezarın baş taşının batı yönüne işlenmiş servi ağacı üzerine tünemiş kuş tasviri vardır. Kuşun cinsi belli olmamakla beraber güvercin olabileceği düşünülmektedir. Orta Asya'nın kuşlarla ilgili inanışlar bakımından zengin olduğunu biliyoruz. Şaman dinine mensup Türk topluluklarında ruhun simgesi niteliğinde madeni kuşlar kullanıldığı bilinmektedir (Esin, 1997, 11). Bununla birlikte Türkçede *uçmak* deyişi de ölümü nitelemektedir (Çoruhlu, 1995, 53-60). Anadolu'da ölüm için "aramızdan kuş gibi uçtu gitti" ifadesinden de bu durum anlaşılmaktadır. Alevi inancıya göre ruh, bir kafes gibi olup aslına erişmek istemektedir (Coşkun, 2013, 272). Hayat ağacının tepesinde kuşların Şaman inancında özel bir yeri vardır. Kartal veya kuş, Şaman'a öteki dünyaya geçişinde yardımcı olmaktadır (Öney, 1970, 290). Kuş figürlerinin, Bektaşilik'te yeni bir anlam içinde Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil ettiği ifade edilmiştir (Karamağaralı, 1971, 98). Anadolu mezar taşlarında kuş figürü Samsun, Afyon, Akşehir, Kırşehir, Konya, Sivas, Samsun, Tokat, Hasankeyf gibi merkezlerde görülmekte ve geniş bir coğrafyaya dağılmaktadır (Çal, 2011, 222-223). İncelenen mezardaki kuş tasvirinin hem tarih bakımından hem de bezeme biçimi yönünden benzerlerinin aynı bölgeden Çayırılı'da örnekleri olmakla birlikte Tunceli (Kulaz-İğit, 2018, 343), Kayseri (Budak, 2020, 284) gibi merkezlerde de olduğu bilinmektedir.

Mezarlarda günlük kullanım eşyaları, mutfak eşyaları, silahlar gibi eşyalar dikkati çeken bezemeler arasında yer almaktadır. Bu bezemeler içerisinde kahve takımları yine sıkça rastlanan nesnelere aittir. Bu tasvir ile buradaki insanların kahve kültürüne

önem verdikleri düşünülmektedir. İncelenen mezarlarda kahve takımları içinde kahve değirmeni, kahve kutusu ve cezve yer almaktadır. Bu eşyalar kadın ve erkek mezarında görülebilmektedir. Bektaşilerde kahve fincanı, önemli bir eşyadan sayılmıştır. Ahilerde yaran odalarında kahvenin pişirildiği yer ise evin saygı gösterilen köşelerindedir (Karamağaralı, 1985, 354, Arslan, 2018, 409)⁵. Kahve ölüm acısı çeken insanlara rahatlık vererek tarikat ayinlerinde topluluğu birleştirici bir unsurdur. Ayrıca vefat etmiş olan kişilere kıyamet gününde yeniden can verildiği zaman, bu kişilerin kahve içmesi için mezar taşlarına işlendiği ifade edilmiştir (Karamağaralı, 1985, 360). Kahve takımının mezar taşı üzerinde bulunması, ölen kişinin aynı zamanda misafirperver ve zengin olduğunun da bir göstergesidir (Karamağaralı, 1985, 13). Günümüzde bazı yerlerde, cenazeden sonraki yedinci günde ölen kişinin hayrı için vefat eden kişilerin yakınları tarafından, komşulara kahve ve şeker gönderilmektedir (Arslan, 2011, 272). Tunceli (Kulaz-İğit, 2018, 233), Kayseri (Arslan, 2018, 444), Adıyaman (Arslan, 2011, 273)'da benzer tasvirler görülmektedir.

Bezemeli mezarlarda bir diğer eşya grubundan sıkça karşımıza çıkanlardan biri de tepsilerdir. Tepsiler, yuvarlak formlu olup içine 6 ile 7 fincan işlenmiştir. Fincanların üstten görünümü yine yuvarlak biçimdedir. Tepsiler de kahve takımları gibi mezardaki kişinin misafirperver olabileceğini düşündürmektedir. İncelenen örneklerde 4 adet tepsi işlenmiştir. Bunlardan birine (1 numaralı mezarın kuzey yüzü) 7 fincan diğer üçüne 6 fincan yerleştirilmiştir. 3 ve 4 numaralı mezarın güneyinde, 2 numaralı mezarın kuzey yüzünde tepsi bezemesi vardır. Tepsi bezemeli örneklerin aynı bölgeden Erzincan Çayırılı, Tercan mezar taşlarında olduğunu biliyoruz. Tunceli (Kulaz-İğit, 2018, 284), Sivas (Arslan, 2018, 448), Kayseri (Arslan, 2018, 448, Budak, 2020, 289)'de tepsi bezemeli mezar taşları görülmektedir.

Mezar taşlarına ibrik ve leğen işlenmesi, ölen kişinin abdestli namazlı olabileceğini akla getirmektedir. İbriğin ibadete hazırlık için kullanılması bakımından değer kazanmış ve hem bu özelliği hem de zarif duruşu bakımından bezemelerde tasvir olarak kullanılmıştır (Bozkurt- Ertuğrul, 2000, 375). İncelenen örneklerde, genellikle ibrik ve leğen birlikte işlenmiştir. Mezar taşları üzerine işlenen ibrik ve leğenler, kabartma tekniği ile basit bir üslupla yapılmıştır. 1, 3 ve 4 numaralı mezarın güney yan taşında, 2 numaralı mezarın baş taşında toplam 4 adet mezarda leğen ve ibrik birlikte verilmişken 5 numaralı mezarda leğen, 7 numaralı mezarda ibrik motifi tek olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezarlara işlenen ibrikler, ölen kişinin ruhunu ferahlatmak için yapılmış olmalıdır. Başkent İstanbul'da mezar taşlarında çok görülmemekle birlikte İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın şekilde kullanıldığı ve tek veya leğen gibi nesnelere birlikte verilen ibrik tasvirini halk kültüründe ölümü, ahireti yansıttığı ifade edilmiştir (Altier, 2019, 167).

Mutfak eşyalarından biri olan kepçe, incelenen mezarlar içerisinde 3 numaralı mezarın güney yan taşında ve 4 numaralı mezarın kuzey yan taşında vardır. Basit bir şekilde kaşıktan daha büyük olarak mutfak eşyaları arasında genellikle birlikte de kullanılarak yüzeylere işlendiği görülmektedir.

Kadeh, incelenen örneklerde çokça gördüğümüz bezemelerdendir. Genellikle çoklu bir şekilde görülmektedir. 3 numaralı mezarın kuzey yan taşında 3, 4 numaralı mezarın kuzeyinde 4, 5 numaralı mezarın güneyinde 4, 7 numaralı mezarın güneyinde 4 kadeh bezemesi vardır. Kadeh işlemleri hepsinde benzer şekilde kabartmalı olarak yapılmıştır. Ölümsüzlük simgesi olarak kadehler mezar taşlarına işlenmiş olabilir.

⁵ Ahilerde kahve konusu için bkz. Numan, İbrahim. "Çankırı'da Yaran Sohbetleri ve Sohbet Odaları", Vakıflar Dergisi, XIII, Ankara, 1981, 591-634

Kureysli Sarıkaya köyünde mezarlarda karşılaşılan figürlerden biri de at tasviridir. 5 mezar yapısında görülmektedir. At tasviri, mezarlarda kabartma tekniğinde işlenmiştir. At, Türk toplumunda oldukça büyük öneme sahiptir. Türklerin kültürel hayatlarında ise yaşadıkları coğrafya ve savaşçı olmaları dolayısıyla at, önemli bir değere sahiptir. At, bir Türk süvarisi için hem bu dünyada hem de ölümden sonraki dünyada silah arkadaşı ve yoldaşdır. At, sahibi ile gömülmekteydi (Esin, 1965, 171). Mezar taşlarına işlenen at figürleri, ölen kişinin cesaretli ve yiğit olduğunu göstermekte, savaşçı bir kişiliğe ve binici olduğunu göstermektedir (Sili, 1996, 221-222). İncelenen örneklerin 19-20.yüzyıllara ait olması, savaşçı kişiliğinden ziyade bir geleneğin devam etmesi ile ilişkili olmasındandır. Boratav, atın tabiatüstü özelliklerini belirten pek çok inanış olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünce ile atların ölümsüzlüğe eriştiğine inanılır. Bu atlardan Köroğlu'nun Kıratı, Hızır'ın Bozadı, Hazreti Ali'nin Düldül'ü, Şah İsmail'in Kamer-tayıdır ve bunlar ab-ı hayattan içip ölümsüzlüğe erişmişlerdir (Boratav, 1994, 59). Mezarlarda da ölen kişilerin ölümsüz olduğu düşüncesi ile bu tasvirlerin yapılmış olabileceği akla gelmektedir. At tasvirli mezarlar, daha çok Şaman inanç geleneklerinin görüldüğü köylerde karşımıza çıkmaktadır. Çayırli mezar taşlarında at tasvirli örneklerin yanı sıra at biçimli mezar taşları da vardır. Tunceli (Kulaz-İgit, 2018, 284), Kayseri (Budak, 2020, 283) ve diğer Türkmen yerleşimlerinde benzer örneklerinin olduğu bilinmektedir.

Müzik aletinin işlendiği tek mezar 5 numaralı mezardır. Saz ve kemençe, sanduka güney yan taşında birlikte işlenmiştir. Saz çalan kişi ona hürmet ederek başlar ve bitirir. Saz veya bağlama cem seremonisinin önemli ürünlerindedir. Bu enstrümanlar olmadan cem yapılsa da gerçek bir cem olarak algılanmaz Saz, dede soylu insanlarla ilişkili olması burada yatan kişinin bir dede veya halk ozanı olma ihtimali vardır (Kulaz-İgit, 2018, 332).

Mezar taşlarında kullanılan bezemelerden biri de ölen kişinin mezarını ahirete kadar aydınlatması, ışık vermesi için mezar taşı üzerine işlenen kandil motifidir. Anadolu'daki mezar taşları süslemelerinde önemli bir yere sahip olan kandil motifi, İslam inancının etkisiyle yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Mezar taşları üzerine işlenmiş olan kandiller genellikle kişinin öbür dünyada aydınlığa ulaşması amacı taşımaktadırlar. Kandiller, İslam inancında Allah'ın Nurunu simgelediği ve sonsuz yolculuğun başlangıcı olan karanlık mezarları aydınlatan ışık kaynaklarıdır (Çetin, 2015, 95). Anadolu mezar taşlarına bakıldığında, kandil motifinin neredeyse her bölgede tercih edildiği görülmektedir. Bunun sebebi, kandilin Kuran-ı Kerim'de geçmesi ve üzerine yüklenen anlam ile sahip olduğu kutsal değerdedir. Ölen kişinin mezarı başında ateş veya kandil yakılması ve bunun sonucunda kandilin bir süsleme unsuruna dönüşmesinin bu kutsal anlamdan kaynaklandığı düşünülmektedir (Kalfazade ve Ertuğrul, 1989, 27). Tüm bu düşüncelerden yola çıkarak mezarda yatan kişinin ahirette aydınlığa kavuşması için mezar taşlarına kandil motifi işlenmiş olmalıdır.

İncelenen mezarlardan birinde cami tasviri vardır. 6 numaralı mezarın güney yan taşında iki katlı bir yapı şeklindedir. Basamaklarla camiye çıkılmaktadır. Kapı ve pencere detayları verilmiş olup üzeri iki yana meyilli çatı ile örtülmüştür. Çatı üzerine ay-yıldız işlenmiştir. Yapı ev görünümü izlenimi vermekte iken hemen yanına alem işlenmesi buranın cami olduğunu göstergesidir. Bezeme, şematik düzende kabartma tekniği ile yapılmıştır. Mezar üzerine ölen kişinin namaz kıldığını veya hayırsever olduğunu ifade etmiş yapılmış olabileceği düşündürmektedir. Cami tasvirli mezar taşlarının, Batı Anadolu bölgesinde yaygın olarak görüldüğünü biliyoruz. Ancak buradaki örnek, Batı Anadolu cami tasvirli mezar taşlarındaki bezemelerden

farklıdır. Kubbe, minare gibi yapı elemanları burada görülmez. Erzincan Kemah ilçesi mezarlığında, sanduka yan taşında yer alan cami tasvirli örnek, buradakinden daha farklı olarak ince bir işçilikle yapılmıştır. Her bir detayı verilerek kubbe ile örtülü, 4 minareli cami, bilinen örneklerden farklı olarak dikkat çekicidir.

Bezemeli mezar taşları üzerinde yer alan silah tasvirleri burada yaygın olarak kullanılmıştır. Kataloğa alınan mezarların çoğunda silah türlerinden biri görülmektedir. Silah tasvirleri, genellikle sanduka kuzey ve güney yan taşları üzerinde yer alıp kabartma tekniğinde yapılmıştır. Silah tasvirleri ölen kişinin silah kullanabilen kahraman veya yiğit bir insan olduğunu anlatmak için işlenmiş olmalıdır. Bir diğer ihtimal de asker olabileceği düşüncesidir. Orta Asya’da erken tarihlerde Türklerde ve diğer bozkır toplumlarında, geyikli taş veya sin taşı olarak bilinen mezar taşları üzerinde balta, kazma gibi aletlerin yanı sıra kılıç, hançer veya bıçak gibi silah tasvirlerinin bulunduğu bilinmektedir (Çoruhlu, 1997, 61). Türk inancında bu aletlerin, insanı kötülüklerden koruyacağı inancı ile yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Güngör, 1987, 50). Bu silahlardan ateşli olanların 17 ve 18. yüzyıllardan itibaren Anadolu’da kullanılmaya başlandığını biliyoruz. Tüfek, tabanca, fişeklik, mermi ve barutluk ateşli silahlar arasındadır. Ateşli silah işlenmiş mezarlarda ölen kişinin iyi bir nişancı veya da avcı olabileceğini akla getirmektedir. Kılıç, kesici olan diğer silah grubunda yer almaktadır. Kılıç gücün, hakimiyetin, cesaret ve yiğitliğin sembolüdür (Çoruhlu, 1997, 65). Alevi inancına mensup kişilerin mezarlarında görülen kılıç tasviri, Hz. Ali’ye olan sadakat ile ilişkilendirilmelidir (Arslan, 2011, 277). Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye *Zülfikâr* adlı kılıcı hediye olarak verdiği ve bunun göstergesi olarak kılıç tasviri kullanılmıştır (Arslan, 2010, 43). İncelenen örneklerde 1 numaralı mezarın güney yan taşında 2 tüfek, 2 kılıç, mermi, fişeklik, kuzeyinde kılıç ve barutluk vardır. 2 numaralı mezarın güney yan taşında 2 kılıç, tüfek, 2 kılıç, barutluk, kuzeyinde fişeklik ve barutluk, 3 numaralı mezarın güney yan taşında fişeklik, barutluk, tabanca, kuzeyinde 3 tüfek ve 2 kılıç, 4 numaralı mezarın kuzey yan taşında 1 kılıç, 2 tabanca, 2 tüfek, barutluk, fişeklik, tüfek ve mermi, 5 numaralı mezarın da kuzey yan taşında kılıç bezemesi görülmektedir. Erzincan ve çevresinde mezar taşlarında kesici ve ateşli silah örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Özellikle Çayırılı merkez ve köy mezarlıklarında benzer örnekleri vardır. Bitlis (Pektaş, 2001, 274), Sivas ve Kayseri (Arslan, 2018, 457), Tunceli (Kulaz-İgit, 2018) mezar taşlarında silah örnekleri olduğu bilinmektedir.

Bezemeli mezar taşlarının 1478-1610 tarihli daha erken benzer örnekleri Azerbaycan çevresinde görülebilmektedir (Efendi, 1999, 261). Anadolu’da sıkça karşımıza çıkan at, koç, koyun biçimli mezar taşları ve figürlü ve tasvirli mezar taşlarının Anadolu’ya gelmeden önce burada görülmesi dikkat çekmektedir. Orta Asya, İran, Azerbaycan, Kafkasya’da erken örnekleri görülmekte olup (Dumézil, 2000, 36-103, Berkli, 2012, 34) daha sonra Anadolu’ya gelerek burada kültürel devamlılık sağlanmıştır. Bu tür mezar taşlarının özellikle Erzincan, Tunceli, Adıyaman, Kayseri, Sivas, Maraş, Bitlis, Tokat ve Malatya başta olmak üzere Anadolu’nun çoğu bölgesindeki Türkmen yerleşim yerlerinde bulunması geleneğin inançla yaşatılmasındandır.

Sonuç

Erzincan Üzümlü ilçesine bağlı Kureyşli Sarıkaya köyünde 8 adet bezemeli mezar taşı incelenmiştir. Mezar taşları bu araştırma ile kayıt altına alınmış ve eserler bilimsel olarak ilk kez incelenerek tanıtılmıştır. Tahribatin fazla olmadığı mezarlıkta tüm mezar taşları ele alınarak kitabeleri okunmuştur. Eserler mezar tipolojisi, başlık

tipleri, malzeme, teknik ve özellikle bezeme özellikleri sanat tarihi metodolojisi içerisinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Osmanlıca ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait günümüz Türkçesi ile kitabelerin yazıldığı görülmektedir. Bezemelerin kim tarafından yapıldığı bilinmemekle birlikte muhtemelen yöredeki yerel sanatçılar tarafından yapılmış olmalıdır. Burada yer alan mezar taşları ölen kişilerin kimliklerini vermesi ve dönemin sanat anlayışını aktarmaları bakımından önemlidir. En erken mezar 1845 tarihli iken en geç mezar 1951 yılı tarihlidir.

Mezar taşlarında bu yöredeki taş ocaklarından çıkarılan sarımtırak renkli taşlar kullanılmıştır.

Köyün ismine en erken 1845 yılındaki arşiv belgelerinde rastlanmıştır. Bu sebeple ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Mezarlıkta yer alan en erken mezarın da 1845 yılına tarihlendiğini kitabesinden anlıyoruz. Bu mezarın kitabesinde tarihi dışında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu bilgiden hareketle, bu mezar, köye ilk yerleşen Kureyşan aşiret mensubunun mezarı olabilir.

Kureyşan aşireti Alevi inancına sahiptir. Mezar ve mezar taşlarında kullanılan motif, figür veya tasvirlerin Orta Asya Türk sanatı geleneğini sürdürdüğü görülmektedir. Şamanist inançlarda anlam ifade eden ve önemli bir yere sahip olan hayat ağacı, kuş, at tasvirleri, bu mezarlıkta mezarlar üzerine işlenerek gelenek yaşatılmaya çalışılmıştır.

Mezar taşlarında 8 örnekte 4 fes, 2 sarık tipli başlıklı erkek mezarı, 2 insan başı biçimli kadın mezar taşının kullanıldığı görülmektedir.

Süslemenin sanduka yan taşlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bezemeler, bazı mezarlarda kuşak ile çevrelenmişken bazılarında çerçeve olmadan yüzeye doğrudan tasvir veya figürler işlenmiştir. Süslemelerde servi ve hayat ağacı, mührü Süleyman, rozet, çarkıfelek motifleri kullanımının yanı sıra kişisel eşyalar, mutfak eşyaları, mimari tasvir de vardır. 19.yüzyıl ile 20.yüzyıl başlarına tarihlenen mezar taşlarının benzerleri Tunceli, Adıyaman, Sivas, Kayseri, Bitlis, Maraş gibi merkezlerde görülebilmektedir. Bu mezarların 1478-1610 yıllarına ait daha erken tarihli benzer örneklerinin ise Azerbaycan'da bulunduğu bilinmektedir. Anadolu'da Alevi-Türkmen yerleşimlerinde karşımıza çıkan bu mezar taşlarının Alevi geleneklerine göre kendine has bir üslupla şekillendiği görülmektedir.

Sonuç olarak Kureyşli Sarıkaya köyündeki mezar taşları köyün tarihini aydınlatmasının yanı sıra yerel halkın kültürel sürekliliğini ve yerel sanat anlayışını yapılan bezemeler aracılığı ile yansıtması açısından önem taşımaktadır. Özellikle taşa işlenmiş bir şekilde verilen tasvir ve figürlerin ölen şahısla alakalı özelliklerin anlatıldığı veya gösterildiği önemli arşiv vesikaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu eserler, zaman kaybedilmeden koruma altına alınıp gelecek nesillere aktarılmalıdır. Gün geçtikçe doğal şartlar, insan tahribatı ile yok edilmekte olan bu sanat eserlerinin korumaya alınması gerekmektedir. Tarihi mezarlık alanların içerisine sıradan ve gelişigüzel yeni mezarların açılması hem tarihi mezarlara zarar vermekte hem de tarihi dokuya uymamaktadır.

Kaynaklar

Akar, Azade. "Eski Türk Mezartaşı Süslerine Dair", *Sanat Dünyamız*, 2, İstanbul, 1976, 12-16.

Altuer, Semiha. "Osmanlı Sanatı'nda İbrık Tasvirleri ve İkonografi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 26, 2019, 149-202.

Arık, Rüçhan. *Kubad Abad*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

- Arslan, Aslı Sağıroğlu. *Kayseri Zamanlı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018.
- Arslan, Muhammed. “Adıyaman Besni İlçesindeki Bazı Mezar Taşlarında Görülen Kahve Yapımı ve Sunumu ile İlgili Kabartmalar Üzerine”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 2011, 257-284.
- Arslan, Muhammed , Uysal, Nacide, “Adıyaman Besni İlçesi İncearıklar Köyü’ndeki Mezar Taşları”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, XXV, 2010, 15-49.
- Barışta, H. Örcün. “Konya İnce Minareli Medrese Müzesi’ndeki 15-16. Yüzyıl Sembolik Lahitlerden Örnekler”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 3, Ankara, 1994, 1073-1077.
- Bayram, Sadi. “Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal’a Armağan*, Ankara, 1993, 61-72.
- Berkli, Yunus. “Azerbaycan-Bakü’de Bulunan İnsan Heykel Biçimli Mezar Taşları ve Orta Asya-Azerbaycan-Anadolu İlişkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61, 2012, 27-42.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, İstanbul: Bilge Su Yayınları, 1994.
- Bozkurt, Nebi, Ertuğrul, Selda “İbrik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, 372-376.
- Budak, Ayşe. “Kültürel Belleğin Yinelenmesi: Kayseri’de Koçgiri Aşireti’nin Yerleştiği Köylerde Bezemeli Mezar Taşları”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95, 2020, 277-299.
- Coşkun, Nilgün Çıplak. “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi Ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, 2013, 271-280.
- Çal, Halit. “Erzincan Çayırılı İlçesi Mezarlarında Kuş Motifi”, *Milli Folklor*, 89, 2011, 220-239.
- Çal, Halit, İltar, Gazanfer, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun: Giresun İli Valiliği, 2011.
- Çam, Nusret. “Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mührü Süleyman)”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, 1993, 207-230
- Çaycı, Ahmet. *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Çetin, Yusuf. “Ağrı Mezar Taşlarında Form ve Bezeme Unsurları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40, 2015, 95.
- Çoruhlu, Yaşar. “Orta Asya’dan Anadolu’ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, *Eyüpsultan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 1997, 60-70.
- Çoruhlu, Yaşar. “Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 102, 1995, 53-60.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Çulpan, Cevdet. *Serviler*, I, İstanbul, 1961.
- Danık, Ertuğrul. *Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- Dumézil, Georges. *Kafkas Halkları Mitolojisi*, Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- Efendi, Rasim. “Azerbaycan Heykeltıraşlığında Eski Türk İzleri”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999, 255-262.
- Ersoy, Ayla. “Eyüp’teki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler* (11-13 Mayıs 2001). ed. İrfan Çalışkan vd.. V/91-95. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, 92-97.
- Esin, Emel. *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara: TTK Yayınları, 1997.

- Esin, Emel. "The Horse In Turcic Art", *Central Asiatic Journal*, 10, 3/4, 1965, 167-227.
- Esin, Emel. *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabaıalı Yayınları, 2004.
- Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Belleten*, S. 32, Ankara, 1968, 25-36.
- Güngör, Harun. "Kayseri ve Çevresinde Bazı Mezar Taşları", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, Kayseri, 1987, 48-52.
- Kalfazade, Selda, Ertuğrul, Özkan. "Kandil ve Kandil'in Motif Olarak Anadolu Türk Sanatı Kullanımı Üzerine". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.2 (S.5), 1989, 23-34.
- Karamağaralı, Beyhan, "Kayseri Elbasan Köyü Kabristanındaki Bazı Mezar Taşlarındaki Kahve ve Kahve Hazırlanması İle İlgili Kabartmalar Üzerine", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara, 1985, 353-360.
- Karamağaralı, Beyhan. "Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* II, 1971, 75- 109.
- Kavalçalan, Enes, "Bayat Boyunun Nevşehir'deki Uzantıları: Ayhan Köyü Mezar Taşları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 2023, 211-252.
- Kulaz, Mehmet ve İter İğit. *Tunceli'deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.
- Laqueur, Hans-Peter. *Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. (Çev. S. Dilidüzgün). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Morris, Desmond. *Koruyucu Tılsımlar, Uğurlar, Muskalar, Nazarlıklar*, (Mehmet Harmancı Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999.
- Naldan, Funda. *Erzincan Terzibaba Türbesi Haziresinde Bulunan Mezar Taşları*, Ankara, 2019.
- Öney, Gönül. "Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Baslı, Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, 8, Ankara, 1970, 283-291.
- Pala, İskender. *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Pektaş, Kadir. *Bitlis Tarihi Mezarlıkları Mezar Taşları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Polat, Cavit. "Kahramanmaraş Keklikoluk Köyü Mezar Taşlarının Şekil ve Süsleme Bakımından Değerlendirilmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 61, 2017, 523-538.
- Sili, Timur. "Taşların Dili", *Bilig* 2, 1996, 220-227.
- Şeyban, Lütfi. *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Adapazarı: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.
- Taş, Kibar, "Kureyşan Aşireti'nin/Ocağı'nın 16. Asırdaki Kureyş Cemaati ile Tarihsel Bağlamdaki Yakınlığı", *OTAM*, 43, 2018, 229-246.
- Taş, Kibar. *Dünü ve Bugünü ile Kureyşan Aşiretleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2017.
- Taşkın, Yasemin, "İmranlı Yöresi Mezar Taşlarında Hayat Ağacı Motifi ve Çağdaş Türk Resim Sanatında Hayat Ağacının Kullanımı", *International Social Sciences Studies Journal*, 8/99, 2022, 2137-2151.
- Tercanlı, Akın. "Mühr-i Süleyman Motifi Bir Kaide: Kilis İbrahim Efendi Cami Minaresi", *Dini Araştırmalar*, 26, 2023, 183-206.

Extended Abstract

Gravestones are among the important documents of our national culture. They are examples of the art, customs and traditions of the society reflected in stone. The decoration of gravestones is almost universal in Anatolia. The decorations seen on the decorated gravestones are the same in the settlements, but they may also differ. With these decorations, immortality is explained through the motifs. In gravestone decoration, love, respect and longing for the deceased are

expressed with a number of symbols and motifs.

The graves of people belonging to the Quraysh family who settled in the village of Kureyşli Sarıkaya in Üzümlü district of Erzincan constitute the subject of this study. The name of the village is mentioned in the archive documents at the earliest in 1845/46, but it is not known exactly when the settlement in the village started. The graves analysed date from the mid-19th century to the early 20th century. The village, which is about 20 km. away from Üzümlü district, is reached by a dirt and hilly road. In fact, this is an old hamlet settlement.

The cemetery is located within the borders of the village. There are a total of 8 historical grave structures in the cemetery. The grave type is cist shaped graves. On a high pedestal, a rectangular shaped head and foot stone are placed at both ends. They are not eviscerated. There are cover stones on the cist. The grave structures are made of monolithic block stones or rectangular block pieces. There are various decorations on the side stones of the cists. The graves are made of yellow cut stone material quarried from the region. All of the gravestones have inscriptions. Some of the stones with inscriptions are illegible. The decorations seen on the graves and tombstones are in the form of figurative and object, geometric and floral decorations. One of the reasons for choosing this topic is that the gravestones in this village have not been previously recorded. The stones and the decorations on them were wanted to be documented before they were lost.

Kureyshan tribe has Alevi belief. It is seen that the motifs, figures or depictions used in graves and tombstones continue the tradition of Central Asian Turkish art. The depictions of the tree of life, birds and horses, which have an important place in Shamanist beliefs, were engraved on the graves in this cemetery and the tradition was tried to be kept alive. In 8 gravestones, 4 fez, 2 male graves with turban-type headdresses and 2 female gravestones in the form of human heads are used. It is seen that the ornamentation is concentrated on the side stones of the cist. In some graves, the decorations were surrounded by a belt, while in others, depictions or figures were carved directly on the surface without a frame. The study particularly focuses on the compositions that make up the decoration and the iconographic meanings of these motifs. In addition to the use of cypress and tree of life, seal of Süleyman, rosette, passionflower motifs, there are also personal belongings, kitchen utensils and architectural depictions.

The decorated tombstones in Erzincan reflect the traditional art of the locality. Especially in Tercan and Çayırılı districts, there are villages that continue the tradition of making decorated tombstones. Başköy, Çamurludere, Eşmepınar, Sarıgüney, Yaylakent, Ozanlı, Verimli are some of these villages.

The tombstones in the village of Kureyşli Sarıkaya are important in terms of illuminating the history of the village as well as reflecting the cultural continuity of the local people and the local understanding of art through the decorations. Especially the depictions and figures engraved on the stone are important archival documents in which the characteristics of the deceased person are described or shown.

